

TUBA MÁRTA

H. VARGA GYULA: A BEFOLYÁSOLÁS FORMÁI A MÉDIÁBAN. SZÁNDÉK, HATÁS, FORMA ÉS TARTALOM

Szerkesztette H. Varga Gyula. Kommunikációs Nevelésért Egyesület. Hungarovox Kiadó. Budapest, 2020. 136 lap.

A kötet 2020-as kiadási évszámmal 2021 novemberében jelent meg. Szerkesztette és a záró fejezet tanulmányait írta a 2021. december 22-én elhunyt H. Varga Gyula professzor, főiskolai tanár, a Kommunikációs Nevelésért Egyesület elnöke. Ismertetésemet kollegiális barátságunk emlékének szenteltem.

Az előszóban a felelős kiadó, Kaiser László szemlézi a kötetet: tizenegy szerző négy témakörben, négy fejezetben vizsgálja a média hatását, ki-ki a maga szakterülete felől közelítve.

Az első fejezetben három nyelvész ír a küszöb alatti technikákról. Balázs Géza a tudat alatti befolyásolás formáit mutatja be *A manipuláció titkai: küszöb alatt vagy mellékúton* című tanulmányában. Kiindulópontja, hogy a globális hatások következtében ma már nemcsak a kereskedelemben és a közéletben, hanem a magánéletben is ki vagyunk téve manipulációnak. A digitális kommunikációban a reklámokon kívül is gyakoriak a mellékutas befolyásolási technikák. Akkor is lehetséges tudatküszöb alatti mechanizmusokkal – bevágott képkockákkal, képalapú spamekkel, animált GIF-ekkel – célzott üzeneteket eljuttatni a felhasználóhoz, ha éppen nem hirdetések olvasnak. Ma minden tévé néző érti az elhallgatás, az egyoldalú beállítás, a tematizálás, a keretezés, az álhír fogalmát, sőt az egyszerű ügyfél is találkozott már tisztességtelenül befolyásoló közlési

stratégiákkal és tárgyalási módszerekkel, például a félelemkeltéssel, a siettetéssel, a rejtett költségek elhallgatásával. Balázs Géza kiemeli, hogy „az 1996-os magyar médiatörvényben, majd az ezt követő reklámtörvényben is »van tiltás a tudatosan nem észlelhető reklámra«” (16).

Minya Károly *A lényegkiemelés és az elhallgatás pragmatikája a sajtóban* címmel ad közre tanulmányt. Meghatározza a politikai kommunikáció fogalmát, majd megállapítja, hogy egy-egy elkötelezett újságíró politikushoz hasonló befolyásolást fejthet ki a sajtóban. Felsorolja a leggyakoribb manipulatív technikákat: csúsztatás, egyoldalú beállítás, tabutéma, elterelés, zavarkeltés. Az elhallgatás és az elterelés nyelvi eszközeire két országos napilap összehasonlító elemzésével hoz példákat.

Pusztay János a média szerepéről ír a veszélyeztetett finnugor nyelvek mentésében. Az oroszországi finnugor népek életében nagyarányú nyelvfejlés ment végbe az 1920–30-as években, amikor a folklórból kialakult az irodalmi nyelvváltozat, és kialakították a tudomány, valamint a társadalmi-politikai élet szakszókincsét. Az anyanyelvi írott sajtónak nemcsak a tájékoztatásban, hanem a nyelvfejlésben is meghatározó szerepe volt. Ma ezt a szerepet a rádió, a televízió és az internet korlátozottan tudja betölteni. Veszélyt jelent az őshonos nyelveken nyomtatott

lapok betiltása, a példányszám és/vagy a terjedelem csökkentése. Ha a finnugor értelmiség visszatérne a sajtótermékek írásához, szerkesztéséhez, akkor az igényes sajtó lassítaná az asszimilációs folyamatot – a nyomtatott az idősek, az elektronikus a fiatalok körében.

A második fejezet nyelvészeti és hungarológiai szempontból közelíti meg a nyomtatott sajtó befolyásolási technikáit. Györfly Gábor a Heineken vállalat és az Igazi Csiki Sör manufaktúra közötti per 2017-ben született ítélete utáni híradásokat elemzi. Az erdélyi magyar sajtó „a manufaktúra Facebook-bejegyzése alapján alakította diskurzusát [...] [ezáltal] nyilvánvalóvá vált, hogy [...] a jelenlegi hibrid rendszerben a közösségi média információforrásként működik a professzionális sajtó számára” (39). A sajtó nem szűrte az átvett tartalmat, ami egyoldalú tájékoztatáshoz vezetett. A felháborodott olvasók azokat a híreket hitték el, amelyek megerősítették őket a már kialakult véleményükben. A közvélemény megosztott maradt, mert a hivatalos sajtó nem volt képes az olvasótáborok véleményének formálására.

Kökényesi Nikoletta *Sajtótermékek textológiai, retorikai megközelítésben* című tanulmányában az országos napilapok 2000–2011 közti évértékelő politikai beszédeit vizsgálja. A napilapok a témaválasztással, a szelektált témákban alkalmazott fogalmazással, a tipográfiai és a képhasználattal irányítják az olvasókat. A nagy méretű képek közeli fókuszba helyezve ábrázolják a makulátlan öltözékű szónokot, ezáltal befolyásolva tekintélyének és hatalmának észlelését. Az olvasók interpretációját a cikkek megjelenési helye, hossza, elrendezése, sorrendje is alakítja. A tömegsajtó tovább-

bi negatív hatása, hogy a befogadókat kész értelmezésekkel passzív szerepbe kényszeríti.

Egey Emese Finnország II. világháborús megítélését rekonstruálja a korabeli hírügynökségi jelentésekből, könyvekből, filmhíradókból. Finnországot háborús részvételének első szakaszában (1939–40) pozitívan, második szakaszában (1941–44) negatívan ítélte meg a nyugat-európai közvélemény. A magyar közvélemény viszont mindvégig együttérző és támogató maradt a néprokonsági eszme és mozgalom hatására. A magyar olvasók megértéssel fogadták a finnek területszerző hadműveleteit, ugyanis hasonlóságot láttak Karjala és a trianoni veszteség között. A szerző által vizsgált filmhíradó-bejátszások országimázsokkal dolgoznak: a pihenésre meghívott finn tisztek csárdást táncolnak egy kalotaszegi lakodalomban. „A [...] Finnország-szimpatia egyértelmű üzenete mindhárom [...] forráscsoportnak” (64).

A harmadik fejezet témája az elektronikus sajtó. Dede Éva a félrevezetés nyelvi és lélektani eszközeit gyűjti össze az Index internetes portál címeiből. Véleménye szerint az ügyetlenül megfogalmazott cím nem szándékosan félrevezető. Manipulációról akkor beszélhetünk, ha a cím alapján az olvasó téves hipotézist állít fel, „s a hír mintegy csattanóként következik – a kattintás után” (70). A befolyásolás nyelvi eszközei a túlzás és a szerkezetbeli hiány, lélektani eszközei a félelemkeltés, a pletyka iránti kíváncsiság felkeltése és a humor. A szerző azzal a következtetéssel zárja elemzését, hogy ezen egyszerű hatásvadász-kattintásvadász eszközök „korlátozottabb használatát várhatjuk el a médiamunkásoktól” (73).

Rácz Éva Mária a Kolozsvári Rádió első, éjfélkor sugárzott magyar nyelvű adásáról számol be írásában. Az újköszöntő magazinműsort 2016. december 31., 22 óra és 2017. január 1., 1.30 óra között adták a stúdióból és az interneten. A rádió Facebook-oldalának adatai szerint a műsor és a kapcsolódó tartalmak „átlagon felüli elérést és aktivitást eredményeztek” (81). Az üzenetek bizonyították „a rádiós közlés erejét és a rádió hatalmát, amellyel nem szabad visszaélni” (81). Bár a szerkesztőség feladata a hallgatóság fiatalítása és az internetes vétel népszerűsítése, a műsor kapcsán a 60 év körüli átlag hallgatói réteg is interaktívan együttműködött.

H. Tomesz Tímea *Hitelesség a televíziós tudósításokban* címmel azokat a tényezőket sorolja föl tanulmányában, amelyek nem a rétor (az újságíró) tulajdonságai. A hitelesség forrása lehet a műsortípus ismertsége, a műfaj megszokott sajátosságai vagy a befogadó háttérinformációi. Ha a befogadó észleli és elfogadja a tudósító, az üzenet és a közlési hely sajátosságait, akkor hitelesnek tartja a műsort.

Göbel Ágoston a Magyar Katolikus Rádió médianyelvi koncepcióját ismerteti. A rádió a katolikus egyház irányításával és gazdasági támogatásával működik, ugyanakkor közszolgálati szerepe is van. A műsorszerkezetből kiemelkednek a vallási és kulturális összeállítások, de rendszeresen helyet kapnak a mindennapi témák, úgymint gyermeknevelés, szórakozás, sport, étkezési és borfogyasztási szokások, vidéki élet, segítségnyújtás.

A negyedik fejezetben H. Varga Gyula két tudománytörténeti tanulmányában a legújabb kori sajtónyelvi-médianyel-

vi kutatásokat tekinti át. Az első szöveg a sajtónyelvművelés elvi szempontjait emeli ki. A két világháború között kiteljesedő preskriptív korszakot az 50-es években a pozitív nyelvművelés, a 70-es években az emberközpontú nyelvművelés váltotta föl elsősorban Lőrincze Lajos munkásságának köszönhetően. A nyelvészek – az ideológiai nevelést lehetőségig kerülve – megeremtettkék a sajtónyelv zsinórmértékét a Magyar Nyelvőrben, az Édes Anyanyelvünk folyóiratban és rádiós műsorban, a Nyelvművelő Bizottságban, az egri kiejtési konferencián, a Magyar Rádió nyelvi bizottságában, később a magyar nyelv hete rendezvényein. „A nyelvművelést [...] a nyelvészszakma hallgatólagosan az alkalmazott nyelvtudomány [...] ágaként ismerte el” (112). A 90-es évektől a nyelvi ismeretterjesztés pozíciói meggyengültek. A rádióban megszűnt a nyelvi osztály, a Magyarán szólva, az Értsünk szót!, majd 2007-ben a Beszélni nehéz és az Édes anyanyelvünk műsor. A bulvármédia megjelenésével markánsan elkülönbözött a hagyományos közszolgálati és a tabloid közlésmód. A szerző Balázs Gézát idézve zárja gondolatmenetét: „Elfogadom, hogy többféle norma van [...], de nem fogadhatom el, hogy ne lenne tudományosan megalapozott és a gyakorlatban kipróbált közszolgálati nyelvi norma, amelyhez tarthatnánk magunkat. Van ilyen, és folyamatosan dolgoznunk kell érte, hogy mindig időszerű legyen” (115).

H. Varga Gyula második tanulmányában két kutatóműhely, a Magyar Rádió Nyelvi Bizottsága és az egri médianyelvi tanácskozássorozat eredményeivel foglalkozik. A Magyar Rádió Nyelvi Bizottságának tagjai havi rendszerességgel

elemzték mind a műsортípusokat, mind az egyes adásokat. Belső használatra készült kötetekben osztották meg a jelenségek leírását és az intézménytől elvárt nyelvi tanácsokat. Benczedy József, Fábrián Pál, Szathmári István, Wacha Imre elemzéseinek nagy erénye, „hogyan, a kommunikációs környezetben közlőnek a rádiós beszédhez” (121). A fiatalabb nyelvűvelő nemzedék (Balázs Géza, Zimányi Árpád) hasonló elemzéseket adott közre a 2000-es években. Az egri médiaműhely tanácskozásai 2003-ban indultak. A viták anyaga önálló kötetekben jelent meg: a sajtó-

nyelv fogalma, a médiaműfajok, a rádió nyelvhasználata, a káros médiaüzenetek, a bulvárosodó média, norma és szabadság a média nyelvhasználatában, a média nyelve és „nyelvjárásai”. H. Varga Gyula a kutatások folytatását reméli akár médiumok, műfajok szerint specializálva, akár összegző jelleggel.

A kötet elméleti áttekintései és esettanulmányai jól kiegészítik egymást, felhasználhatók az oktatásban. A szerkesztő, H. Varga Gyula nyelvészprofesszor, tanár egész életében emberségével, munkásságával közszolgálati maradt, nem bulvárosodott.